

מיץ ענבים = יין?

אלישיב נמון

• פתיחה

• מסקנת הגמרא - רש"י / תלמידי רבנו יונה ושאר ראשונים

• קושיות על תר"י

• תירוצ ונפק"מ

• סיכום

לפני שנים לא רבות, רוב האנשים היו עוד מתענגים על "שתות יינות מבוסמים". אבל בדורות האחרונים, המציאו המצאה חדשה, "מיץ ענבים" - מיץ נטול יכולת תסיסה, שעומד כך כמה שבועות בלי להתקלקל. הרבה אנשים מעדיפים לשתותו, מפני טעמו המתוק והיותו בלתי-משכר. שאלתנו היא, מה הגדרת משקה מחודש זה, לגבי כל הדינים השייכים ביין, בתורתנו הקדושה?

כדי לדון בשאלה זו נברר בעז"ה את המשנה והגמרא בברכות בתחילת פרק שישי (דף לה.).

משנה: "כיצד מברכים על הפירות? על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ, חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן". רש"י (ד"ה חוץ מן היין): שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, וכן בפת.

והגמרא (שם ע"ב) מבררת מהי החשיבות של היין:

מאי שנא יין?

אילימא משום דאשתני לעלויא אשתני לברכה - והרי שמן דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה... (שאף על פי שגם שמן משובח יותר מהזית - בכל זאת ברכת השמן נשארת בורא פרי העץ)!

אלא חמרא סעיד, ומשחא (שמן) לא סעיד (ולכן השמן נשאר כברכת הזית, אבל היין שסועד חשוב לקבוע לו ברכה לעצמו).

הגמרא מקשה: וחמרא מי סעיד? והא רבא הוה שתי חמרי כל מעלי יומא דפסחא, כי היכי דנגרריה לליביה וניכול מצה טפי (משמע שיין לא סועד, אלא להיפך, פותח את התיאבון)!

מתרצת הגמרא: טובא - גריר, פורתא - סעיד (כמות יין גדולה גוררת את התיאבון, אבל כמות קטנה משביעה)

ומקשה הגמרא: ומי סעיד כלל? והכתיב (תהילים קד, טו) **"ויין ישמח לבב אנוש... ולחם לבב אנוש יסעד"**: נהמא הוא דסעיד, חמרא לא סעיד (מהפסוק משמע שיין רק משמח, ולחם הוא הסועד)!

ומשיבה הגמרא: אלא חמרא אית ביה תרתי - סעיד ומשמח, נהמא - מסעד סעיד, שמוחי לא משמח (אמנם בפסוק כתוב שיין משמח, אבל היין באמת גם סועד).

למסקנת הסוגיה, מאי שנא יין?

השלב האחרון - שאלת הגמרא, שלכאורה יין רק משמח, ותשובתה שיין גם סועד וגם משמח - צריך עיון: האם להגדרת חשיבות היין למסקנה צריך גם סועד וגם משמח, או שמספיק שהיין סועד, ומה שאמרה הגמרא שיין משמח וסועד - היינו רק כדי להסיר את הקושיא שיין משמח ולא סועד?

שיטת רש"י

כותב רש"י בתירוץ הסופי, זו לשונו: **"ומשני: לאו כדקאמרת, אלא לחם יסעד ולא ישמח, אבל יין סועד ומשמח"**. משמע מרש"י שהגמרא רק דוחה את הדעה של המקשן שיין רק משמח, אבל לעניין ברכה משמע שדי בזה שהיין סועד.

אלא שקשה, שאין דרך הגמרא לכתוב **"אלא"** כשדוחים את סברת המקשן! ואכן במהדורת **"עוז והדר"** מציינים (בשם הגהות מהר"ג אדלר, וכ"ה בכת"י) שנראה דצריך לאמר **"לא"** במקום **"אלא"**, וכן כתב הרב מאזוז שליט"א (בספרו אסיפת מאמרים, דרכי העיון עמ' ז, ומסביר שם שרש"י בדבריו בא למנוע מקריאה רציפה - **"לא חמרא, ע"ש"**).

יוצא מרש"י, שלמסקנה - החשיבות של היין היא היותו סועד בלבד, ואע"פ שהוא גם משמח - זה לא משמעותי לגבי הברכה.

שיטת תלמידי רבנו יונה ושאר ראשונים

לשון תר"י (דף כד ע"ב ברי"ף, ד"ה חוץ, וכן כתב לקמן כה ע"א ד"ה שמן): "חוץ מן היין, מפני שהיין - כיון שמחמת השינוי חשוב יותר - קובע ברכה לעצמו, כדמפרש בגמרא, דחמרא סעיד ומשמח".

למדנו מדבריו שמעלת השמחה הכרחית לברכת הגפן, וכן כתב הריטב"א בהלכות ברכות (פרק א הלכה כ) וזו לשונו: "יין ברכתו בורא פרי הגפן... מפני שהוא חשוב וסועד ומשמח ונשתנה לעלוי גדול" (בהוצאת מוה"ק מציינים שכ"מ בספר הפרדס נלר' אשר בר' חיים שער ב).

ומצאתי שגם באבודרהם (הלכות ברכות, אמצע השער החמישי) כותב כן, וזו לשונו: "הוציאו היין ממין בורא פרי העץ, מפני שנשתנה לעלויא, **שמשמח** א-להים ואנשים, וגם הוא זן וסועד". וכך משמע בתוספות (ברכות נט: ד"ה הטוב והמטיב) ובפסחים (קח. ד"ה אלא, ע"ש), וכן כתבו הגר"א (שונה הלכות על המשנה), והתוס' יו"ט (מעדני יו"ט על הרא"ש אות ז) והמשנה ברורה (סימן רב ס"ק ב).

וראים בברור שכל הראשונים והאחרונים הנ"ל סוברים שהתנאי שהיין ישמח הוא חלק מהגדרת היין למסקנה. וצריך עיון, דלכאורה הדין עם רש"י, שמה שאמרו בגמרא דיין משמח - היינו ליישב הקושיא "ומי סעיד כלל? והכתיב ויין ישמח וכו' נהמא הוא דסעיד חמרא לא סעיד", ועל זה משני דיין סעיד ומשמח, אבל לעניין ברכה משמע שדי במעלת סעידת הלב שיש ביין, ואף אם לא היה משמח!

ונראה לומר שהראשונים הנ"ל לא גרסו כרש"י "לא" אלא כמו שלפנינו "אלא", שמשמעותו דחיית ההסבר הקודם. כלומר, עד שלב זה של הגמרא הבנת הפסוק היתה שיש יין, ויש לחם, וכל אחד עם המעלה שלו. אבל עכשיו, שהגמרא נצרכת לומר שגם יין סועד, יוצא ששניהם - היין והלחם - סועדים, ובזה הם שווים, אלא שמוסיף היין על הלחם שהוא גם משמח. וכמו שצריך שלחם יסעד - צריך שיין יסעד וישמח.

אם כן היין צריך להיות גם משמח, כדעת רוב הראשונים, ועל פי זה על מיץ ענבים שאיננו משמח (משכר²), ויכול להיות שגם אינו סועד - צריך לברך שהכל או בורא

2 כך הפשט, דאם לא כן מה מיוחד בין יותר משאר משקה טעים. אמנם ראיתי בהליכות שלמה, פסח עמוד ריו שכתב "יוצאין ידי חובת ארבע כוסות במיץ ענבים" ובהערה 77 מובא שהשיב לשואל, דלא מצינו שהשמחה ביין היא ע"י זה שראוי לשיכרות דוקא, שהרי גם ע"י אכילת בשר מקיים מצות שמחה, אף דאין זה שייך לסוג שמחה של שיכרות כלל, וה"ה מיץ ענבים, והוסיף שבאמת בסתמא מיץ ענבים אינו משמח, אבל מי שלפי מזוג מרגיש שגם מיץ ענבים משמחו, שפיר יוצא בו ידי שמחת יו"ט. רצ"ע.

פרי העץ (תלוי בשאלה האם נטעו את הגפן על דעת כן).³

וקשה, שאומרת המשנה בתרומות (יא, ג) "אין סופגים ארבעים משום ערלה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים וכו'". משמע שכל שיצא מענבים אין לו דין של מי פירות, שהגדרתם כזיעה בעלמא וברכתם שהכל (כאמור בגמרא דף לח ע"א לגבי דובשא דתמר).

ועוד יש לשאול, שבגמרא נאמר שיין סועד רק כששותה כמות קטנה⁴, אבל כששותה הרבה - להיפך, רק גורר את התאבון. ואם כן כששותה הרבה יין לכאורה לא שייך לברך בפה"ג!

ואת עלית על כולנה, גמרא מפורשת (בבא בתרא צו:): "סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום". אם כן, רואים אנו שאף-על-פי שמיץ ענבים אינו משמח (ויכול להיות שגם אינו סועד) - ברכתו בורא פרי הגפן, ואפשר לקדש עליו.

תירץ הגרש"ז אוירבך זצ"ל (מנחת שלמה סימן ד), שמה שמברכים על מיץ ענבים בורא פרי הגפן, הוא רק מפני שהוא ראוי להיות יין שהוא סעיד ומשמח, אלא כיוון שגם עכשיו הוא טוב לשותו, אמרינן דחיל על זה מיד שם יין לברכת בפה"ג. וכן גם אם שותה הרבה, שמספיק "שאי שתי פורתא סעיד"⁵ לברך בפה"ג.

אם כן, מיץ ענבים אינו יין, אלא חשוב כיין לעניין ברכה כיוון שיכול עכשיו - או אפי' שיכול היה - להגיע ליין⁶.

3 ואגב אורחא, ראיתי להרב מאוז שליט"א במשנה ברורה בהוצאת מכון הרב מצליח (חלק ג' סימן רעג סעיף ה הערה מס' 1), שלמד שלמסקנת הגמ' מספיק סעיד, ולכן כתב שגם במיץ ענבים שסועד יוצאים ידי קידוש במקום סעודה. ואחר כך ראיתי שכך גם כותב בפרוש תלמידו הרב משה לוי זצ"ל, בספרו ברכת ה' (חלק ג' פרק ז הלכה מז ובהערה 168). רצ"ע, שכאמור רוב הראשונים ככולם לא הבינו כך, אלא שצריך גם סועד וגם משמח.

4 לפירוש רש"י ותוס', דלא כראב"ה.

5 לשון התוס' יו"ט על המשנה בברכות, פרק ו משנה א.

6 שהיה מקום לחלק בין 'סוחט אדם אשכול של ענבים' לבין מיץ ענבים שלנו שנטלו ממנו את היכולת לתסוס, ולא יוכל להגיע לעולם ליין. שכן משמע מהארחות חיים שכתב שעל ארופי מברכים שהכל, והביאו הבית יוסף בתחילת סימן רב והבה"ח שם באות טז. והכנסת הגדולה בתשובה (סוף סימן א) מבאר מהו אותו ארופי, חו' לשונו: "...כדי שיהיה מתוק ולא יהיה בו טעם קיוהא... שהתירוש לא יעשה יין אלא יעמוד במתיקותו". ואם כן, זהו בדיוק מיץ ענבים שלנו. וכן כתב למעשה בספר חזאת הברכה בשם "אחד מגדולי הדור" (הרב אלישיב שליט"א, כאמור בהקדמת הספר), שעדיף להמנע מלקדש ולברך בפה"ג על מיץ ענבים שלנו, שאינו יכול לתסוס. ואני שמעתי עדות נאמנה מחתנו הרב יצחק זילברשטיין, שמו"ר חמיו מברך על מיץ ענבים בפה"ג (ובקידוש נוהג למוזג על שליש יין שני שליש מיץ ענבים). אבל הגרש"ז והמנחת יצחק - וכן משמע בבן איש חי (פ' מטות ה, ח) - לא חילקו בין מיץ שיכול לתסוס למיץ שאינו יכול לתסוס (כמובא בספר הגי' עמ' 297). ועל אף שהב"י הביא את הדין של הארופי והעתיקו כה"ח, אפשר שהם מפרשים את הגריעות

השאלה היא לגבי שאר דברים, כגון: א) לפטור שאר משקים, ב) לארבע כוסות בפסח, ג) לברך על יין משובח שבא אחריו 'הטוב והמיטיב', ד) להחשיב שתיית רביעית ממנו כקידוש במקום סעודה.

ושמעתי בשם הרב אלישיב שליט"א, שלגבי שאלה א'-ג', אין למיץ ענבים חשיבות של יין, ונראה לשיטתו שהוא הדין בשאלה ד'.

והגרש"ז זצ"ל כתב (הליכות שלמה פסח, עמוד ריו הערה 78) שמיץ ענבים נחשב כיון לגבי כל השאלות הנ"ל. וכן שאר האחרונים, לא ראיתי שחילקו בין יין למיץ ענבים.

סיכום

ראינו שרוב הראשונים סוברים שחשיבות היין הוא היותו סועד וגם משמח, ולכן מיץ ענבים אינו יין, שכן אינו משמח, אלא כיוון שהיה יכול להגיע ליין - דינו כיון לגבי ברכה וקידוש, כאמור בגמרא. ונחלקו האחרונים האם חשוב כיון לגבי שאר דברים.

של הארופי דלא כהכנסת הגדולה (עיין בכה"ח הנ"ל שכתב שארופי הוא מיץ ענבים שנקפה או שהוא מבושל).

